

לכם בציצית ובסוכה

טלית שאולה

איתא בשו"ע (או"ח יד, ג) השואל מחבירו טלית שאינה מצוייצת, פטור מלהטיל בה ציצית כל ל' יום, דכתיב "כסותך" (דברים כב, יב) - ולא של אחרים. ומוסיף המג"א (ס"ק ה) בשם תוס' והרא"ש שאם הטיל בה ציצית דהמברך לא הפסיד כמו נשים שמברכות על מ"ע שה"ג.

נשים במ"ע שהז"ג

ויש לדון בזה, שהרי נחלקו הראשונים האם נשים יכולות לברך על מ"ע שהז"ג. סברת הראשונים שנשים אינן מברכות הוא משום שאינן יכולות לומר "וצונונו". ור"ת סובר שנשים יכולות לברך, וכתבו הראשונים שיכולות לומר "וצונונו" משום שגברים מצווים והנשים מקבלות שכר. א"כ יש להעיר שכאן הרי גם הגברים פטורים. (ועל' בסמוך אריכות דברים להסביר שיטת הראשונים).

אכילת מצה כל שבעה

לפום ריהטא יש לדמות טלית שאולה לאכילת מצה כל שבעה. דהנה בספר שדי חמד (מערכת חמץ ומצה יד, י) כתב, שבמקום שכיהן לרב היו שבירכו כל שבעה, והיו שרק בשני ימים הראשונים בירכו, אבל לא רק בלילה אלא גם ביום ברכו. והוא יצא כנגד זה בתוקף, והכריז בכל בתי הכנסת לבטל מנהג זו. ועי"ש שדן האם לפי הגר"א יש לברך או לא, וכתב מכתבים לכל גדולי הדור והסכימו שלפי הגר"א אין לברך, ואי דעת הגר"א היתה שצריך לברך היה מבואר כן בספר מעשה רב.

אבל עדיין צריכים להבין למה באמת אין לברך, והרי לפום ריהטא אפשר לדמות לנשים במצות עשה שהזמן גרמא, דנחלקו בזה הראשונים, שיטת הרמב"ם (ציצית ג, ט) ועוד ראשונים (תוס' רי"ד בספר המכריע סי' עח, ועוד), שאינן מברכות אע"פ שמקבלת שכר כמי שאינה מצווה ועושה, משום שאינן יכולות לומר וצונונו, שהרי היא אינה מצווה ועושה, (ולדעת התורי"ד אם אשה מברכת על מצות עשה שהז"ג היא עוברת על כל תוס').

אבל שיטת ר"ת (ר"ה לג, א ועוד מקומות) שנשים יכולות לברך אע"פ שאינן מצוות, וכן דעת הרשב"א (שם), והרא"ש (קידושין א, מט), והרמב"ן והרא"ה והריטב"א (שם לא, א) והר"ן (שם יב, ב בדפי הרי"ף).

אחת מראיותיו של ר"ת הוא מההיא דקידושין (לא, א) שאמר רב יוסף, מריש הוא אמינא מאן דהוה אמר לי הלכה כרבי יהודה דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דהא לא מיפקידנא והא עבידנא, השתא דשמעיתא להא דא"ר חנינא גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, אדרבה מאן דאמר לי דאין הלכה כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן. ואם איתא שאשה אינה מברכת משום שהיא אינה מצווה ואינה יכולה לומר וצונונו, א"כ גם סומא אינו יכול לברך, א"כ למה היה שמח כ"כ הרי הפסיד הברכות, אלא ע"כ שיכולות לברך.

ולהלכה פסק הרמ"א (או"ח סי' יז, ב) שיכולות לברך, וכן מנהג בנות אשכנז לברך על מצוות

עשה שהז"ג. ובענין בנות ספרד חלוקות בזה הדעות, שבב"י (או"ח שם - ואינו בשו"ע) הכריע כדעת הרמב"ם, אך מנהג הרבה בנות ספרד היה לברך, וכן הכריע החיד"א (ברכ"י תרנז, ב, ובספרו יוסף אומץ סימן פב, ובדבש לפי מערכה נ אות יב) שיכולות לברך.

[ועיין שם בברכ"י (תרנז, ב) דבר מעניין, שבתחילה יצא נגד מנהג אלו הנשים שמברכות, אבל לאחר שראה בספר שו"ת מן השמים (סימן א) שכתב וז"ל שאלתי על הנשים שמברכות על הלולב, ועל מי שמברך להן על תקיעת שופר, אם יש עבירה בדבר ואם הוי ברכה לבטלה, אחרי שאינן מצוות ואם לאו. השיבו, וכי אכשיר דרי, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ולך אמור להם שובו לכם לאהליכם וברכו את ה' אלקיכם, והעד מגילה וחנוכה, ופירשו לי מה מצינו במגילה וחנוכה מאחר שהיו באותו הנס חייבות בהם ומברכות עליהם, ובלולב נמי מצינו סמך לדבר שאין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים, ובשופר נמי אמרינן שאמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם, זכרונות שיבא זכרון אבותיכם לפני לטובה, ובמה, בשופר, והנשים נמי צריכות שיבא זכרון לפניו לטובה, לפיכך אם באו לברך בלולב ושופר הרשות בידן. ולכן חזר בו החיד"א והתיר להן לנשים לברך על מ"ע שהז"ג].

ולפי"ז לדידן דנשים מברכות על מצות עשה שהז"ג, א"כ לכאורה לפי הגר"א למה לא נברך אנן על אכילת מצה כל שבעה.

הטעם למה נשים מברכות על מעשהז"ג

אלא דנראה לחלק בזה, דהנה בעיקר הטעם שנשים יכולות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא כתב הר"ן (קידושין יג, א) דכיון דאנשים נצטוו, ואינהו נמי שייכי במצוה, שהרי נוטלות עליה שכר, שפיר מצווין למימר וצונו.

ומעתה שפיר יש לחלק בין מצה כל שבעה לבין מצוות עשה שהזמן גרמא, שבמצוה עשה שהזמן גרמא שפיר מברכות משום שהאנשים נצטוו בה, אבל במצה כל שבעה אפילו האנשים לא נצטוו שאינן אלא מצוה קיומית.

ולכאורה נ"ד דומה למה למצות אכילת מצה כל שבעה דלא מברכים משום דכולם לא נצטוו. אמנם יש לחלק, דאכילת מצה כל שבעה הוי מצוה אחרת ממצות "בערב תאכלו מצות", ואף אחד אינו מצווה בו, משא"כ בציצית שזה אותו מצוה, אלא שבטלית שאולה יש פטור. א"נ י"ל דבטלית שאולה הבעלים מיהת חייבים, א"כ שפיר דומה למ"ע שהז"ג, ודו"ק.

לולב השאול ביו"ט ראשון

ויש לדון לפי"ז למה השואל לולב מחבירו ביו"ט הראשון של החג אינו מברך, כמבואר בשו"ע (או"ח תרמט, ב), וז"ל וכן שאול ביום ראשון (אינו יוצא) משום דבעינן "לכם" (ויקרא כג, ז).

ונראה שהחילוק הוא פשוט, שבציצית המחייב הוא לבישת הבגד, א"כ אם יש מיעוט בשאול ע"כ שהמיעוט הוא בחיוב, א"כ י"ל שאע"פ שנתמעט מחיוב עכ"פ קיום מצוה יש. משא"כ בלולב שהמיעוט הוא בחפצא של המצוה, א"כ ע"כ שהוא פסול ולא פטור, שהרי הוא מחויב בכל מקרה, א"כ אינו מסתבר שהמיעוט הוא בחיוב אלא שחפצא כזו (שאינו שלו) אינו ראוי למצוה כלל. ולפי"ז נראה שרק בטלית שאולה היכא שמטיל ציציות שלו יכול לברך, אבל אם הטלית שלו

ושאל רק הציציות אז לכו"ע אינו יכול לברך.

ציציות שאולות

ונראה דכן משמע במשנ"ב, שהרי בשו"ע (או"ח יא, ז) כתוב שחוטין שאולין, הלואה היא, דלא הדרי בעינייהו וכדידיה דמי. וכתב משנ"ב (ס"ק לג) שכל לשון "שאלה" משמע שיחזיר לו אותו דבר בעין, אבל לשון "הלואה" להוצאה נתנה, ואלו חוטין שאולין מסתמא הוי הלואה וקרינא ביה משלהם. ממשיך המשנ"ב (ס"ק לד) שאם שאלם לו אדעתא שיחזירם לו בעין לא יברך עלייהו, די"ל שהשאלים לו למלאכה אחרת. אבל אם השאיל לו ציצית מתוקנים כעין שלנו שהם שזורים ופסוקים מותר לתלותם בטליתו ולברך עלייהו, דבודאי נתנם לו במתנה ע"מ להחזיר וכמ"ש בסימן י"ד לענין טלית.

וכאן לא כתה המשנ"ב שאפילו אם היה שאלה ממש יכול לברך מידי דהוי אנשים, משמע א"כ דשאני שאילת הבגד משאלת הציציות, והחילוק כנ"ל שהמיעוט בהציציות הוא בהחפצא של המצוה לא בהמחייב, ולכן דומה ללולב ששאלו הוי "פסול" ולא "פטור". ואין להקשות מהם דפסקינן שאם "שאל" טלית מצויצת שיכול לברך, אע"פ שגם הציציות שאולות, כדלהלן.

שאלת טלית מצויצת

איתא בשו"ע (או"ח יד, ג) שאלה כשהיא מצויצת, מברך עליה מיד. וכתב המשנ"ב (ס"ק יא) שיש מחמירין וסוברין שלא לברך אא"כ נתן לו בפירוש במתנה ע"מ להחזיר, אך רוב האחרונים מסכימים לפסק השו"ע, והטעם הוא דהא אדעתא דהכי השאילה לו שיברך עליה, וכיון שא"א לו לברך אא"כ תהיה שלו הוי כאילו נתנה לו במתנה ע"מ להחזיר. ולכתחלה בודאי יותר טוב לבקש מהמשאיל שיתן לו במתנ' ע"מ להחזיר ולא לעיכובא.

ודוקא אם שאל ממנו טלית המיוחד למצוה, אבל אם הוא בגד העומד ללבישה ורק כיון שפתחו רובו עושין בו ציצית, ולא נעשה בשביל מצות ציצית, וכן אם שאל טלית לעלות לתורה או לעבור לפני התיבה או לדוכן שאינו אלא משום הכבוד אין מברכין עליו, דאולי היה רצונו להשאילו רק למלבוש לחוד ולא להקנות לו. ויש חולקין בזה וס"ל דבכל גווני מברכין, ע"כ **כתב בדרך החיים דיותר טוב שיכוין בכל אלו שלא לקנות כדי שלא יצטרך לברך לכו"ע**, לבד מהטלית ששאל בעת התפלה לצאת בו.

עכ"פ מבואר שהצד שיכול לברך אינו אלא משום דאמרינן שדעת ה"משאיל" להקנות לו הבגד והחוטין, א"כ שפיר יכול לברך דהוי "שלו" ממש.

לקיחת טלית שאינו שלו

שוב מצאתי כדברינו מפורש בספר דרך החיים (סימן ט). דהנה איתא בשו"ע (או"ח יד, ד) שמותר ליטול טלית חבירו ולברך עליה, ובלבד שיקפל אותה אם מצאה מקופלת. ותמה המג"א (שם ס"ק ח) דבשלמא ליטלו שרי דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה, אבל למה יברך עליו, בשלמא כששאלו מדעת הו"ל כאלו נתנו לו במתנה ע"מ להחזיר, וכמ"ש הרא"ש, וה"ה בלולב אם השאילו לצאת בו יוצא וכמ"ש באה"ע (כח, יט) ובחו"מ (קצה, ד), אבל ליקח בלא דעתו אסור, וכ"כ לקמן (תרמט, ה) ברמ"א, וא"כ למה שרי כאן. ות"י המג"א שצ"ל דאע"ג דפטור מציצית רשאי לברך כמו הנשים, כההיא דלעיל בשאל טלית.

ותמה עליו הדרך החיים שאינו דומה כלל, שהתוס' והרא"ש שס"ל יכול לברך רק בנידון דידיהו בבגד שאול, שאף שהבגד פטור מ"מ מברך עליו כמו דנשים מברכות על מ"ע שהז"ג, אבל כאן בנ"ד ששאל בגד עם ציצית הוי כחוטין שאולין ואתרוג שאול דפשיטא דאין מברכין עליהם.

שיטת המחבר לענין ברכה לנשים במ"ע שהז"ג

עוד יש לתמוה טובא על המג"א שהרי הוא בא לפרש דברי המחבר שכתב שיכול לברך, והרי דעת המחבר, וכן המנהג אצל בנות ספרד, שנשים אין להם לברך על מ"ע שהז"ג, א"כ איך יתכן שכוונת המחבר שיכול לברך על לקיחת הטלית של חברו מידי זהו אנשים, וצע"ג.

שיטת הט"ז

ויעויין בט"ז (שם ס"ק ה) שמפרש דברי המחבר מטעם ניהא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממונו, ולכן הק' מההיא דלקמן (תרמט, ה) שרק ביו"ט שני יכול לקחת אתרוג ולולב של חברו שלא מדעתו. ות"י הט"ז דיש סברא לחלק, דביום ראשון שהוא מן התורה אדם מקפיד ביותר שלא יתקלקל האתרוג, ולא מהני סברא דניהא ליה כו'.

השואל אתרוג מחברו

אלא שהקשה הט"ז למה פסלינן (שם סעי' ב) ביום ראשון דסוכות ליטול לולב השואל מחבירו משום דבעינן "לכם", אמאי לא נימא כיון שידוע שא"א לו לצאת י"ח א"כ נתנו לו במתנה ע"מ להחזירו, ודאי התכוון לתתו במתנה ע"מ להחזיר, וכמו שכתב הרא"ש לענין מי ששואל טלית מצויצת דחייב לברך, דאמרינן שנתכוין בענין שיהיה שלו במתנה ע"מ להחזיר.

שאלת טבעת לקידושין

עוד הקשה ממ"ש הרא"ש (פ"ק דקדושין) במקדש בטבעת שאולה והודיע למשאל שהיא רוצה לקדש בו דמקודשת, וז"ל וכן המשאל טבעת לאוהבו לקדש בו אשה אנן סהדי שדעתו ליתנו בכל יפוי לשון שמועיל, דאדעתא דהכי מסרו לידו אם לא יועיל לשון שאלה יתפוש בו לשון אחר שיועיל לקידושין, דכ"ע לאו דינא גמירא והיו סבורים שיועיל לשון שאלה ולעולם אומדין דעתו כיון שמסרו לקדש בו האשה שדעתו שאם לא יועיל לשון שאלה שיתנהו בלשון אחר המועיל, ולכל הפחות במתנה ע"מ להחזיר.

חילוק בין לולב וקידושין

ורצה הט"ז לחלק בין קדושין ללולב, דבלולב הוי פסול שאלה וגזילה מכח גזירת הכתוב ד"לכם" מ"שלכם", דודאי אמרינן דהכי פסל רחמנא כל שאמר בלשון שאלה, ואין לנו לפרש לשונו שנתכוון באופן המועיל דהיינו לשון מתנה, דאדרבה התורה גילתה לנו שלא נפרש כן ונפסלים כל שאמר בלשון שאלה, משא"כ בקדושין דפסול גזילה ושאלה הוא מצד הסברא דהא בעינן שיתן לה כסף משלו, אז אמרינן דזה השואל לו טבעת לקדש בו ודאי נתכוון באופן המועיל, דאין לנו שום לימוד מקרא למעט שלא נפרש כן.

אבל חזר בו הט"ז מדבריו, שהרי בציצית דיש לימוד מקרא דשואל פסול דכתיב "כסותך" - ולא של אחרים, א"כ הוי ממש כמו שואל דלולב, ובכל זאת אומרים שאם שאל טלית מצויצת יצא, דאמרינן שכוונת ה"משאל" להקנות לו לצורך קיום המצוה.

ומתוך חומר הקושיא כתב הט"ז ש"הגם כי איני כדאי אפילו להיות סניף לדברי רש"ל לחלוק על הרא"ש והנמשכים אחריו, מ"מ קושיא זאת מכריחנו לחוש לספק ברכות ושלא לברך על טלית שאולה מצוייצת כדברי רש"ל, וכ"ש אם נוטל אותו שלא מדעת חברו".

דעת המג"א והמשנ"ב

אמנם המשנ"ב (תרמט, טו) כתב שתוכן דברי המ"א והפרמ"ג הוא דודאי לכתחלה טוב שיפרט ביום ראשון שנותן לו במתנה ע"מ להחזיר, אבל בדיעבד אם שאל ממנו סתם ליתן לו לולבו לצאת בו ונתן לו יצא, דמסתמא נתן לו באופן שמותר לצאת בו דהיינו במתנה ע"מ להחזיר. והשו"ע שכותב שאין יוצאים בשאול ביו"ט ראשון של חג, מיירי שאמר לו בפירוש שנותן לו רק בתורת שאלה ולא במתנה, או דמיירי שהנותן אינו יודע הדין שאין יוצאין בשאולה דבאופן זה בודאי אינו יוצא כמו שכתב בבכורי יעקב.